

HORVÁTH VALÉRIA

A MIGRÁCIÓ IPAROSODÁSA

Thomas GAMMELTOFT-HANSEN – Ninna NYBERG SORENSEN (eds.): *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*, Routledge, New York, 2013, 302 oldal

Bár a migráció jelensége az emberi történelemmel egyidős, és tulajdonképpen az emberiség történelme maga a migráció története, mégis azt mondhatjuk, hogy míg a 20. században a világ- és hidegháborúk, addig a 21. században a migráció a nemzetközi kapcsolatok elméletének és gyakorlatának legnagyobb kihívása. Az olvasó figyelmébe ajánlott tanulmánykötet a szerkesztők saját elmondása szerint a migráció kereskedelmivé válásáról és iparosodásáról szól. Az elmúlt évtizedekben rengeteg olyan üzleti lehetőség bukkant fel, amely a migránsok migrációs vágyaira, illetve kiszolgáltatott helyzetére, vagy az államok tehetetlenségére alapozva szolgálják ki az újonnan felmerülő igényeket. Az újdonsült migrációs ipar szereplői között megtalálhatók az egymást segítő bevándorlóktól kezdve a kisebb szolgáltató cégeken, illetve a segélyszervezeteken át a biztonsági szolgáltatásokat nyújtó nagy multinacionális cégekig mindenki. A migráció ilyen módú és szintű kereskedelmivé válása pedig nemcsak hozzájárul a migrációs áramlások méretéhez és formájához, de megkísérli szabályozni és irányítani is azokat. A migráció iparának méretének, konkrét piaci értékének meghatározása és a pénzáramlások nyomon követése majdnemhogy lehetetlen feladat, de ez nem szabhatja gátját annak, hogy a migráció iparát strukturálisan, egy újszerű elemzési keretben vizsgálják a szerzők.

A nemzetközi migráció szisztematikus tanulmányozása már sokat vártott magára. Bár a migráció jelenségét a társadalomtudományok számos ága kutatja, úgymint a szociológia, az antropológia, a demográfia, a földrajz, valamint a politika-, a jogtudomány és a nemzetközi kapcsolatok is, a kutatások minden esetben részlegesnek bizonyulnak. Általában a migráció kutatásának két oszlopa van: a bevándorlás (*immigráció*) és a kivándorlás (*emigráció*). Ezen a klasszikus distinkción kívül a korunkbeli kutatások főleg a migrációt meghatározó tényezőket, folyamatokat, mintákat és az érkezéssel összefüggő integrációs kérdéseket fedték le. Ennek megfelelően olyan migrációs politikák születtek, amelyek vagy a származási országra fókuszáltak, ahol különböző fejlesztési programokkal próbálják a migrációs hullámoknak az elejét venni, vagy a fogadó országokra fókuszáltak, a bevándorlással felmerülő integrációs kihívások szempontjából. Mindeközben a migráció iparosodása politikai vitákban ugyan felbukkant, de ott – általában belpolitikai okokból kifolyólag

a nemzetközi kapcsolatok rovására – a migráció iparával kapcsolatosan csak annak informális és illegális vonatkozásait emelik ki, mint például az embercsempészetet. A szerkesztők szerint azonban ezen kutatások és viták nem-hogy nem voltak elégségesek ahhoz, hogy megérthessük, hogy mi segíti elő és mi korlátozza a nemzetközi migrációt, de kifejezetten hátráltatták is annak megértését. Mindez szükségessé tette, hogy a tudomány képviselői újszerű megközelítéssel, rendszertani szempontból kutassák a nemzetközi migrációt, és e tanulmánykötet erre tesz kísérletet. A kötet tizenegy tanulmányt tartalmaz, amelyben az újszerű koncepcionális alapokra helyezett elemzések valamennyi kontinenst érintik.

Az olvasó figyelmébe ajánlott könyv aktualitása nem szükségeltet különösebb magyarázatot. A könyv megjelenése után két évvel, 2015-ben bekövetkezett Európa eddigi legnagyobb migrációs válsága, a 2018-as év pedig a közép-amerikai migráns karavánokról szólt. Az ENSZ-hez tartozó Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) 2018-as migrációs világjelentésében tett becslései szerint jelenleg 244 millió nemzetközi migráns (*migrant*), 40 millió belső migráns (*internally displaced persons – IDP*) és 22 millió menekült (*refugee*) van.¹ Bár ezek a számok hatalmasnak tűnnek, fontos a terület kutatóinak észben tartani, hogy ez a világ népességének csak kb. 3-4%-a. Így korántsem beszélhetünk globális méretű vándorlási folyamatokról. Mindazonáltal e tanulmánykötet azért is releváns és aktuális mind Magyarországon, mind Európában, mert a tanulmányokban ismertetett trendek csak erősödtek az elmúlt időszakban, és ezáltal a migráció iparának volumene jelentősen nőtt, és ha lehet hinni a tudományos jóslatoknak, akkor a 21. század közepéig drasztikusan nőni is fog.

A kötet tanulmányai módszertanilag az innovatív elméleti megalapozást és a migráció iparának definiálását követően esettanulmányokat tartalmaznak, amelyekkel a migráció jelenségét strukturális jellemzői alapján elemzik. A migráció iparosodása elemzésének kiindulópontja az alapvetően közgazdasági szemléletű piaci alapú megközelítés. Így a szerzők célja, hogy a tudományos kutatásban a hangsúlyt inkább a migráció iparára és a konkurens, a migrációt szabályozók piacára helyezték át, amelyben egyenlő mértékben és súlyban fókuszálnak a migrációt elősegítő tényezőkre (*migration facilitation*) és a migráció igazgatására, kezelésére, ellenőrzésére (*migration control*). Bár a migrációt ösztönző tényezők már képezték beható és részletes kutatás tárgyát, mégis koncepcionálisan azokat csak a *push-* és *pull-factor* keresztmetszeten vizsgálták, és nem a migrációt konkrétan elősegítő struktúrákat – személyeket, szervezeteket, szabályozási kereteket, közpolitikákat, piaci trendeket.

Mivel a szerzők olyan elemzési keretet választottak, amely a migráció jelenségének strukturális elemeire épít, így a kötet esettanulmányaiban a migráció iparának szereplőit (*actors*), az általuk betöltött funkciókat és szerepkö-

¹ Vö. <<https://www.iom.int/wmr/chapter-2>> (letöltve: 2019. 03. 26.).

röket (*roles*), valamint az ezeket összekapcsoló viszonyrendszert (*structures*) elemzik.

A szerkesztők kategorizálása szerint az aktorok között az érintett államok és a migránsok mellett szerepet kapnak a transznacionális vállalatok, a különböző munkavállalást ösztönző ügynökségek, a migrációt asszisztáló legális (személyszállítás) és rejtett vállalkozások (ember- és tiltott árucsempészek), valamint a segélyszervezetek. A különböző aktorok által betöltött szerepköröket alapvetően két területre osztja: a migrációt elősegítő tevékenységekre (*facilitation*) és a migrációt korlátozó, illetve ellenőrző tevékenységekre (*control*), azzal, hogy utóbbi egyre hangsúlyosabbá válik. Az aktorokat felölelő struktúrák beazonosításának célja pedig megállapítani, hogy mind függőlegesen, mind vízszintesen, mind körkörösén hol helyezkedik el a migráció ipara (*migration industry*) a tágabb értelemben vett nemzetközi migráció igazgatásában (*migration management*).

A kutatás koncepcionális alapját Rubén Hernández-León veti fel, mivel állítása szerint mindeközéig a migrációs elméletek alapvetően kihagyták a migráció ipara szerepének vizsgálatát, miközben a nemzetközi mobilitás elősegítését, szabályozását és intézményesülését kutatták. Álláspontja szerint egy „elméleti lyuk” tátong a nemzetközi migráció profitorientált aktorai pozíciójának, hozzájárulásának és kapcsolatrendszerének elemzése helyén. Hernández-León a migráció ipara jelenségének koncepcionális meghatározását a nemzetközi migrációs elméletek két alapvető konstrukciójára építi: az egyik az ún. *migration hump* – vagyis migrációs görbe –, amelynek ábrázolása azt mutatja meg, hogy miként növekszik, aztán csökken a migrációs hullám, a különböző, jól beazonosítható társadalmi-gazdasági tényezők által meghatározott fázisokban. A másik, Zollberget idézve, a „strange bedfellows of American immigration politics”, vagyis annak az elve, hogy a különböző aktorok helyzete és szövetsége a bevándorlás – vélt – gazdasági, politikai és kulturális hatásainak függvénye. Ezek szolgálnak tehát bizonyítékul a tanulmányban, hogy a nemzetközi mobilitást mint társadalmi folyamatot számos, erősen dinamikus szereplő határozza meg, annak valamennyi fázisában, e szereplőket pedig egy sűrű gazdasági háló köti össze, így az eredetileg ellenérdekű felek is válhatnak szövetségessé.

Alexander Betts a nemzetközi migráció szabályozási rétegeit vizsgálja fel. Megállapítása szerint egyértelműen látszik a migráció szabályozásában (*migration governance*) a magánszereplők térnyerése – és felértékelődésük – az állami, közhatalmi szereplőkkel szemben.

A szakirodalom viszonylag sokat foglalkozik a származási országokkal, de csak kevés munka fókuszál az elindulás körülményeire, és még annál is kevesebb magára az útvonalra. Ernst Spaan és Felicitas Hillmann feltételezése szerint a migrációhoz olyan ismeretekre van szükség – a származási országának politikai, társadalmi és gazdasági helyzetéről, a célországba való

belépési szabályokról, valamint a mozgását támogató szociális hálózatok és támogató szolgáltatások elérhetőségéről a választott útvonalon –, amelyek általában önmagában nem állnak a migráns rendelkezésére. A különböző állami, magán- és civil szféra aktorai azonban ezeket az információkat egyre inkább úgy bocsátják a migránsok rendelkezésére, hogy a különböző szférák között egyre jobban elmosódik a határ. Ahogy az indonéziai, malajziai és Fülöp-szigeteki példákön láthatjuk, az aktorok között így együttműködés, sőt interdependencia, de konfliktus is kialakul.

Az állam a migráció iparában egyre inkább olyan jelentős szerepet vállal a migráció elősegítésében (*facilitation*) – akár közvetlenül, akár közvetve –, mint a migráció ellenőrzésében (*control*). Kristin Surak szerint az eddigi kutatások az állam – passzív – szerepét az államon belüli illegális migráció és az azzal összefüggő illegális vállalkozások tekintetében kutatták, azonban Surak e kötetben azt vizsgálja Tajvan, Japán és Dél-Korea esetein keresztül, hogy az állam miként vesz részt ebben a kapcsolatrendszerben aktív, profitorientált, a szűrkezőnákban mozgó szereplőként. Ehhez kapcsolódik Isabel Rosales Sandoval tanulmánya is a kötetben, amely nem az eszmei állam, hanem konkrétan az államot képviselő személyek kerülnek górcső alá, mint a migrációs ipar aktorai, akiknek felelőssége a migrációval összefüggő közhivatallal való visszaélések és a korrupció kapcsán felértékelődik. Szintén ehhez kapcsolódik Ninna Nyberg Sorensen, hogy a hondurasi migránsok által hazautalt pénzre fejlesztéspolitikát alapozó állam köztisztviselői miként játszanak közre a migráció iparának illegális területeivel.

Az állami korrupcióval összefüggésben különleges szerepet kapnak azok az aktorok a magánszférában, akik Ulla D. Berg és Carla Tamagno szerint konkrétan lehetővé teszik egy személy számára, hogy elinduljon. Ezek olyan vállalkozások, amelyek a személyes okirat-kereskedelmen túl személyszállítással, szállással, étkeztetéssel foglalkoznak egy adott migrációs útvonal mentén. A perui példán keresztül azt szemléltetik, hogy ezek a vállalkozások miként és milyen mértékben járulnak hozzá az emberek áramlásához.

A kötet hatodik fejezetétől kezdődően pedig egy nagyon sajátos szereplő jelenik meg a szerzők elemzéseiben. A kilencvenes és kétezres években az emberi jogi jogsértésekről elhíresült biztonsági szolgáltató magánvállalatok (*private security companies*) mára átnyergeltek a migráció piacára, és ott teljesítenek szolgálatot – szintén állami megbízásokból.

George Menz a nemzetközi migráció ilyen jellegű iparosodását a neoliberais állam elméletére vezeti vissza. Tekintettel arra pedig, hogy a biztonsági magánvállalatok egy állami funkció kiszervezését (*outsourcing*) teljesítik, Thomas Gammeltoft-Hansen pontosan a – többek között – határőrizetet és személyszállítást ellátó biztonsági magánvállalatok – büntetőjogi és emberi jogi – felelősségre vonásának lehetőségeit és kihívásait elemzi. Mivel azonban a migráció ellenőrzésének újdonsült gyakorlata nem egy légmentes

térben zajlik, Martin Lemberg-Pederson azt vizsgálja, hogy az ilyen jellegű állami feladatok kiszervezése hogyan befolyásolja az európai bevándorlási szabályozást és a konkrétan a határőrizetet.

Végül a nemzetközi kapcsolatok rendszere is elemzésre kerül. Így Hans Lucht azt szemlélteti ghánai (*people pushers*) példákon keresztül, hogy az Európai Unió hogyan exportálja a határrendészetét Afrikába.

Mindezek fényében megállapíthatjuk, hogy a nemzetközi migrációnak kereskedelmi jellegű ipara van. Azonban abból, hogy az állam – közvetve és közvetlenül, legálisan és illegálisan – megjelenik mind a nemzetközi migráció elősegítőjeként, mind annak ellenőrzőjeként, azt is leszűrhetjük, hogy ez a piac a szereplők ellenérdekeiből, de főleg önellentmondásaikból kiszámíthatatlan hosszú távon. Talán a piaci előrevetítés a nemzetközi migráció iparosodásának egyetlen aspektusa, amely a jelen kötetből hiányzik.

Ezidáig a migráció iparának és piacának kifejezései főleg a magánszektor szereplőinek részvételét jelentette egy bizonyos állammal szemben a nemzetközi migráció terén. Ugyanakkor a kötet pontosan azt támasztja alá, hogy ezen fogalmak globális kiterjesztése igenis megalapozott és a migrációval foglalkozó tudományok kutatásának fontos tárgyát képezi. Ennek megfelelően bár a nemzetközi jog és a nemzetközi kapcsolatok elmélete is elsősorban államközpontú és az államok közötti kapcsolatrendszer kutatja és szabályozza, a migrációra vonatkozó szabályozási rendszert ki kell terjeszteni a nem állami szereplőkre is. Az Európai Unió jelenlegi politikai válságának szempontjából, amelyben jelentős szerepet játszik a migráció kezelésének mikéntje, e kötet újszerű koncepcionális megközelítése és részletes elemzése, az ENSZ Fejlesztési Programja által 1994 óta propagált *human security*- (emberi biztonság-) koncepciójával karöltve megalapozhatja a nemzetközi migráció átfogó uniós szabályozását.

Összességében a tanulmánykötet nagy előnye, hogy egyedi és újszerű megközelítése empirikus értelmezési keretet ad a tudománynak a nemzetközi migráció értelmezésére, de főleg az értelmezés keretére. A tanulmányok átfogóan összefoglalják a migráció iparát és annak nagyobb területeit. A kötet nagy vívmánya véleményem szerint, hogy pont azt a szakadékot hidalja át, amely a szakértők tapasztalatai és a tudományos kutatás között tátong sokszor. A kötet részletes elméleti megalapozásából, átfogó jellegéből és az esettanulmányok konkrét és részletes elemzéséből fakadóan pedig jól szolgálhat kötelező, de legalábbis ajánlott irodalomként migrációs tanulmányokat folytatók számára. Ezen kívül a kötet kiválóan térképezi fel a nemzetközi migrációra vonatkozó tudományos kutatás azon területeit és kérdésköreit, amelyek mindezidáig hiányosak voltak vagy figyelmen kívül hagytak, és így a migráció jelenségét kutatók számára számos kutatandó kérdést tartalmaz.